

7/4

FLEHTE

FLEHITE

TIJDSCHRIFT VOOR VERLEDEN
EN HEDEN VAN OOST-UTRECHT

februari 1976 - VII, 4

Redactie: Dr. W.J. de Boone
Drs. J.A. Brongers
Dr. J. Hovy
J.H.P. Kemperink
Redactieadres: Leusderweg 255, Amers-
foort.

Aan dit adres artikelen en boeken ter recensie.

Administratieadres: Lage Boeschoterweg 16,
Garderen.

Aan dit adres abonnementen en advertenties.

Inhoud:

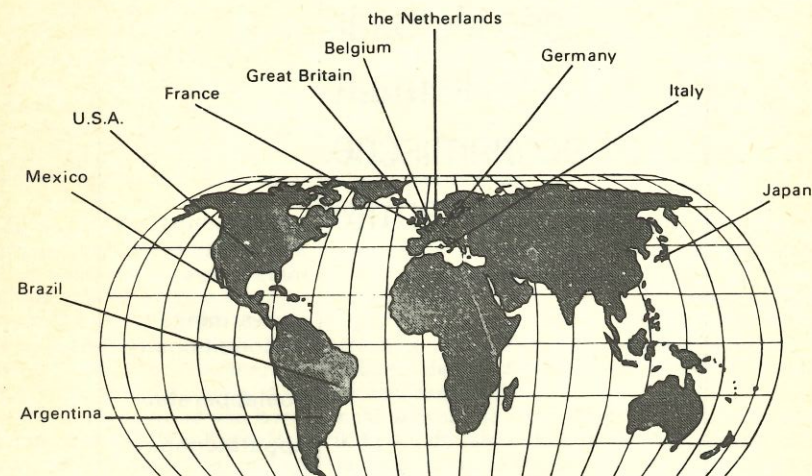
E. Heupers, Marijke Meu, een "vergeten Ambachtsvrouw van Soest"	57
Korte Mededelingen. Duiventoren te Woudenberg?	63
Bronnen	63
Boekbesprekingen	65
Kroniek	68

Uitgave: Stichting Tijdschrift Flehite
Omslag: J. de Valk
Druk : Drukkerij Elinkwijk, Utrecht

Abonnementen f 13,- per jaargang van
4 nummers. Giro nr. 43 76 83 t.n.v. Ad-
ministrator Flehite te Garderen.

Akzo Chemie
bedrijven
in de wereld

Hoofdkantoor Akzo Chemie

Amersfoort, Nederland
Stationsstraat 48
Postbus 247
Telefoon (033) 38422

**Bronswerk-
Amersfoort
voor
een leefbaar
klimaat
en economische
warmte**

verwarmings- en
airconditioning-
installaties

verwarmings-,
airconditioning-
en
koelapparatuur

apparatenbouw

ketelbouw

Brandbeveiliging

BRONSWERK-AMERSFOORT

Postbus 28, tel (03490) 1 28 14, Amersfoort

MARIJKE-MEU EEN "VERGETEN" AMBACHTSVROUWE VAN SOEST

Engelbert Heupers

Marijke-Meu is de populaire naam van Prinses Maria Louisa, landgravin van Hessen-Kassel (1680-1765). Zij huwde in 1709 te Kassel (Dld) met de Friese Stadhouder Jan Willem Friso.

Zij was in Friesland en vooral te Leeuwarden een bijzonder geziene figuur, die door het volk op handen werd gedragen. Marijke-Meu was een gemoedelijke vrouw, grootgebracht in de stille en huiselijke omgeving van een Duits potentaatje, die een streng en ingetogen leven leidde.

Marijke-Meu woonde geheel haar leven te Leeuwarden, maar vertoefde vooral 's zomers, graag op het Paleis Soestdijk. Dikwijls bezocht zij haar plaats van herkomst, Kassel.

In 1711 na de dood van Prins Willem III, de Stadhouder-Koning, ontstond bij ontstentenis van kinderen tussen de naaste erfgenamen, met name de Friese Stadhouder Jan Willem Friso en de Koning van Pruisen een geschil over de nalatenschap. Dit had tot gevolg dat de Staten van Utrecht de Hoge Ambachtsheerlijkheden Baarn, Soest, Eembrugge, Eemnes binnen en buitendijks weer tot zich trokken.

Op 17 november 1714 droegen de Staten van Utrecht de ambachtsheerlijkheden van Soest en de Birk over aan H.M. de Prinses Douairière Maria Louise, de weduwe van Prins Johan Willem Friso.

Zo kwam de Prinses zomers uit Friesland naar Soestdijk. Zij liet het Paleis dan ook aanmerkelijk verfraaien. De stallen bij de ingang van het voorplein liet zij afbreken. Deze werden naar de overzijde van de weg verplaatst, bij het huis van de Rentmeester van het Paleis. Zij besteedde veel geld aan de vernieuwing van het lustslot en de tuinen, waarvoor zij een bekwaam hortulanus in dienst nam.

Zij was geen onbekende Ambachtsvrouw en evenals in Friesland werd zij te Soest, Baarn en verdere omgeving door de bevolking geacht en toonde zij zich een waardige Ambachtsvrouw begaan met het lot van armen en minder bedeelden.

Van alle gebeurtenissen en zaken, die voorvielen binnen haar heerlijkheden, wenst zij persoonlijk op de hoogte te worden gesteld. Twist en tweedracht tussen haar onderdanen was haar een gruwel. Steeds trachtte zij hieraan een einde te maken door de partijen met elkaar te verzoenen en een bemiddeling tot stand te brengen. Zij duldde beslist geen onderlinge vete's of onverdraagzaamheid.

Zes weken na de dood van haar gemaal, schonk de toen 23 jarige weduwe het leven aan een zoon: Willem Karel Hendrik Friso, de latere Willem IV. Als Regentes had zij een nieuw levensdoel; zij had een stadhouder op te voeden. Tot 1731, toen de Prins meerderjarig werd was Marijke-Meu regentes.

Twist tussen Amersfoort en Soest

Niet oninteressant is haar interventie tussen het Gerecht van Soest en het Sint Anthonis bijengilde van Amersfoort, die elkaar in de haren zaten om één korf bijen. Op 2 september 1721 had een buitengewone vergadering plaats van het Gerecht van Soest. In het Raadhuis, annex Schoolhuys aan de Eemstraat vergaderde het voltallig Gerecht: de Schout, alle schepenen en raadslieden. Ook de publieke tribune – voorzover hiervan kon worden gesproken – was goed bezet.

Wat was namelijk het geval: Amersfoort – de stad – en met name het Sint Anthonis bijengilde had zich vergrepen aan de rechten van Soest en hiertegen wilde het Gerecht van Soest in verweer komen.

„Alsoo er op den 25^{en} Augusty deses lopende jaars 1721 verschil ontstaen was tusschen de Overigheden van St Anthonis Broederschap binnen Amersfoort, ende de Gecomderende vant Soesderveld aen den Bergh, over 't ophalen van een im uyt een stal van agtien immen gestaen hebbende int veertiende vack op de vervallen Hofstede van Veldhuysen gelegen tusschen Amersfoort & Utrecht aen de Utrechtse wegh, gedaen door de overigheden van St. Anthonis

Broederschap voornt.: die tot het ophalen van die imme Sustineerden geregtigd te wesen, Omme daer aen 't regt van Stuijversgelt te verhalen, dat de Overigheden off Geconderende van Soest het contratie van dien hadden gesustineert op fundament, dat Sijlieden tot 't stuijvergelt — der immen int veertiende vack staende off gebragt wordende geregtigh waren, ende dat sulx een emolument van de kerk van Soest was. . . .”

Zoals het oude charter vermeldt lagen op de Berg (is Soesterberg) aan de weg Amersfoort-Utrecht, dicht nabij de grensscheiding tussen Soest en Amersfoort in de heide de zogenaamde „vakken”, waar als de heide bloeide veel imkers hun bijenvolken heen brachten.

Zowel Soestenaren als imkers van elders konden hier hun bijenkorven plaatsen tegen betaling van een stuiver per im of korf.

Dit „stuiversgeld” was een oud recht van de Kerk van Soest, dat reeds bekend was voor de Reformatie in 1580 zich voltrok in Eemland. Als belasting moest toen een pond was aan de kerk worden gegeven.

Vak 14 ging door voor een bezit van de Kerk van Soest, hoewel de Sint Anthonis Broederschap van Amersfoort, waaronder ook veel bijenhouders, hierover reeds met het Gerecht van Soest verschil van mening had gehad.

In 1721 plaatste een Biltse bijenboer, genaamd Tijmen Aalbertse, op de omstreken plaats achttien bijenkorven en weigerde het stuiversgeld te betalen aan de Sint Anthonis Broederschap. Aalbertse weigerde het verschuldigde bedrag aan de Broederschap te betalen, omdat hij stijf en strak volhield, dat vak 14 op grondgebied van Soest was gelegen en de Broederschap hierop geen recht had.

Daarna liet de Sint Anthonis Broederschap één korf met bijen inbeslag nemen en naar Amersfoort overbrengen. Tegen betaling van achttien stuivers kon Aalbertse zijn eigendom terugkrijgen. Deze weigerde het verschuldigde recht te voldoen, waarop het Gerecht van Soest een vergadering belegde, waarin de te nemen maatregelen aan de orde werden gesteld.

De vroedschap van Soest benoemde een commissie om ter plaatse de situatie in ogen-schouw te nemen. De Schout, een buurmeester, twee schepenen en een zestal ingeze-tenen kregen zitting in deze commissie. Voor het te verrichten schrijfwerk werd een secretaris toegevoegd.

Reeds de volgende dag vertrok het gezelschap op een boerenwagen naar de bewuste plek en liet zich daarbij voorlichten door de bijenboer uit De Bilt.

Ter plaatse werd bevonden en vastgesteld, dat het omstreken vak No 14 tot de Kerk van Soest behoorde en tot het grondgebied van het Gerecht van Soest. Unaniem was men van mening dat de Amersfoorters ten onrechte hadden gehandeld en „in de re-ten van Soest waren getreden”.

In een kort nadien belegde vergadering van het Gerecht van Soest werd met algemene stemmen besloten om een request op te stellen en de Ambachtsvrouw van Soest, geboren Landsgravinne van Hessen-Kassel en Prinsesse van Oranje oftewel Marijke-Meu over het geschil in te lichten, opdat zij een beslissing zou nemen.

De „Soesders” waren verontwaardigd met deze gang van zaken en meenden niet al-leen dat het recht van de Kerk was aangetast, maar ook dat de rechten van de Am-bachtsvrouw met voeten waren getreden.

De secretaris stelt in zijn brief dat vak No 14 weliswaar op de grens van Amersfoort en Soest ligt en het grillig verloop van de „limiten” moeilijk is te bepalen. Er werd een verklaring bijgevoegd van een aantal hoog bejaarde Soestenaren, die onder ede verklaarden, dat volgens hun weten vak 14 altijd was gelegen geweest onder „den Dorpe van Zoest”.

Het antwoord van Marijke-Meu, die tijdelijk te Kassel vertoefde, kwam daaraanvolgend binnen. De missieve hield in, dat de Schout en het Gerecht van Soest door haar werden gemachtigd bij de Staten 's Lands van Utrecht een protest in te dienen, tegen het wil-lekeurig optreden van de Sint Anthonis Broederschap van Amersfoort, met het drin-gend verzoek van haar zijde, het recht van de Kerk van Soest te Handhaven.

Marijke-Meu

Fries Museum

Leeuwarden

In eerste instantie hadden de Soestenaren het pleit gewonnen. Door de secretaris wordt een lijvige protestbrief opgesteld, waarin de broederschap wordt gesommeerd de inbeslaggenomen bijenkorf weer naar vak No 14 terug te brengen en de ontstane onkosten te betalen.

Na een dag of tien komt een schrijven van het Amersfoortse bijengilde binnen. Tot verbazing van het Gerecht van Soest, dat hiervoor met spoed bij elkaar was getrommeld, verzoeken de Amersfoorters slechts een copie van het schrijven. Mogelijk heeft de deurwaarder, die de brief aan het Sint Anthonis bijengilde moest overhandigen, dit niet gedaan, hem voorgelezen, maar niet afgegeven.

Nogmaals worden twee folio-bladzijden volgeschreven en opnieuw gaat de deurwaarder naar de Amersfoortse broederschap om de brief te overhandigen.

Vrede hersteld.

Het stuk wordt in Amersfoort nauwelijks gelezen en de deurwaarder krijgt de boodschap mee „dat de broederschap van ouds het recht bezit op het stuiversgeld van vak No 14 en dat zij beslist geen inbreuk duldt en ten alle tijde het recht door geldende rechtsmiddelen zal handhaven”. Voorlopig houden de Sint Anthonisbroeders het been stijf, maar tenslotte beloven zij toch de bijenkorf maar terug te geven aan de Biltse bijenboer. Zij kiezen eieren voor hun geld.

Op 5 oktober tekenen zij zelfs een overeenkomst met het Gerecht van Soest. Wel zeggen de bijmannen van Amersfoort, dat zij overtuigd zijn van hun goed recht van eigendom, maar zij willen de kwestie „in den minne schikken om kostbare rechtsgedingen te voorkomen en goede vriendschap te bestendigen”.

Zeer waarschijnlijk was hun een wenk van hogerhand gegeven om zich niet verder te verzetten tegen het Gerecht van Soest, dat de protectie genoot van de Ambachtswrouwe Marijke-Meu, die vrede en rust wenste in haar Heerlijkheid.

Wanneer noemde men een gebied een heerlijkheid?

In het voorgaande zijn enige malen de termen „Ambachtswrouwe” en „Heerlijkheid” genoemd, die nu misschien niet meer zo goed worden begrepen en enige uitleg behoeven.

Een heerlijkheid was een gebied, aan welks bezit een titel en sommige rechten zijn verbonden.

Vroeger bezat een vorst in zijn rijk het recht van jurisdictie, de hoge en lage rechtspraak kwam hem toe. Hij benoemde in het onder zijn gebied staand gezag de Schout en Schepenen die met de rechtspraak waren belast.

Nu waren de rechten van de jurisdictie niet overal gelijk. Er waren heerlijkheden waar de „Heer” het recht van berechting alleen had in kleine zaken. In zo'n geval spraken men van „lage jurisdictie”.

De Heer van een Hoge Heerlijkheid was gerechtigd tot berechting van zwaardere delicten: diefstal, stroperij of andere criminaliteiten, waarop niet de doodstraf stond. Hem kwam zowel de lage- als de hoge jurisdictie toe.

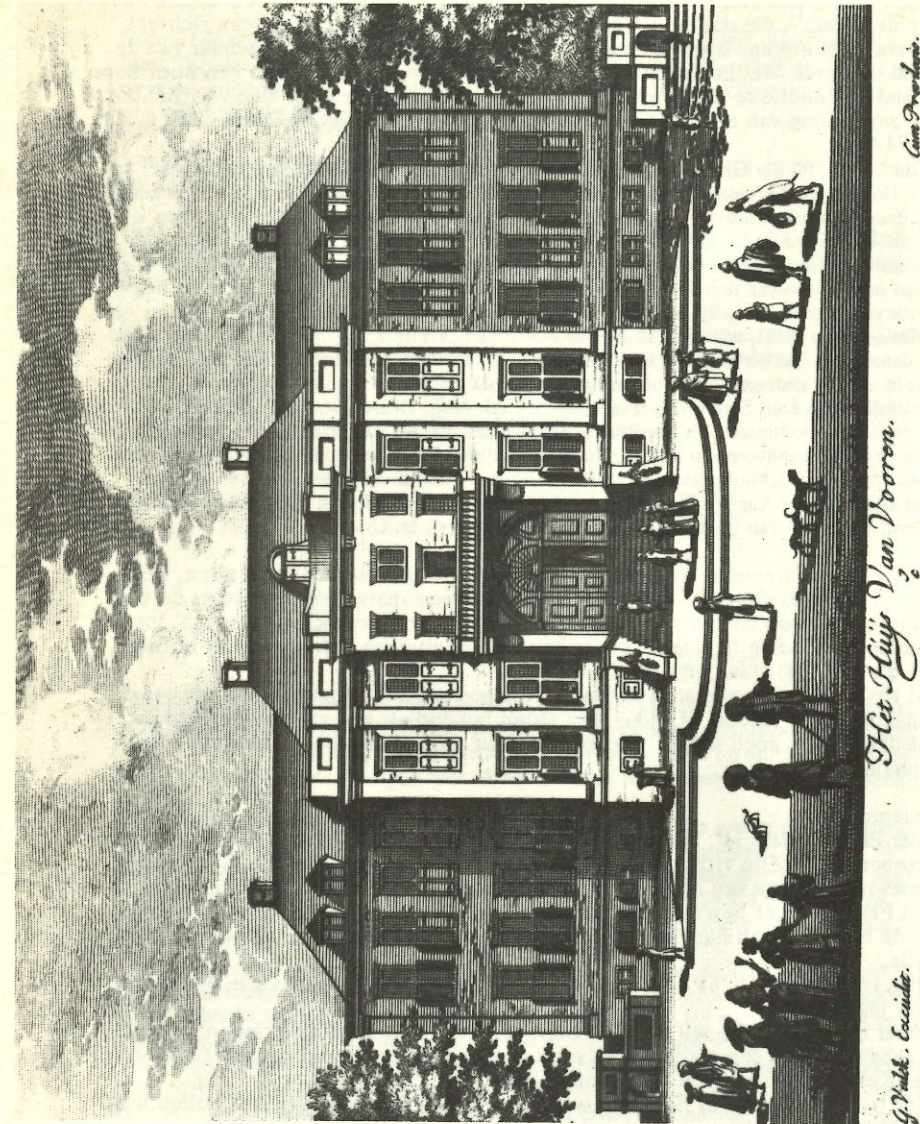
In ons land waren slechts enkele Hoge Heerlijkheden waar de Heer het zogenaamde hals-recht had. Hij mocht een doodvonnis uitspreken en ten uitvoer doen leggen.

Baarn, Soest, Eembrugge, Eemnes-binnen en -buitendijks waren ambachtsheerlijkheden, waarbij wij onder ambacht moeten verstaan de benaming van een gebied met eigen rechten en de eigenaar was een ambachtsheer of ambachtswrouwe. Het woord is ontleend aan het woord „ambt” of „ampt” een bepaalde benaming voor een onderverdeling van het platteland (vl. het Oldampt)¹⁾.

Vele zaken werden gewoonlijk „verzoend” met het betalen van een boete, die de ambachtsheer toeviel.

Er waren trouwens nog meer inkomsten, die de ambachtsheren toekwamen. Dit was het jachtrecht en het recht van visserij. Van oudsher immers behoorde het wild op de grond en de vis in het water, tot het eigendom van de „Heer” van de Heerlijkheid. Hij alleen had het recht dit te verpachten of te verhuren.

1) J. Verdam, „Middelnederlandsch Handwoordenboek”. 's Gravenhage. 1932.

Paleis Soestdijk toen het door Marijke-Meu werd bewoond
Een reproductie van Bladz. 2 uit „Vue's et perspectives de
Soestdijk etc.” Uitgegeven door G. Valck in 1695

Het recht van collatie.

De band tussen kerk en staat was erg nauw. In een heerlijkheid had de Ambachtsheer gewoonlijk ook zeggenschap over de kerk. Hij had zijn eigen bank in de kerk. Zo had ook Marijke-Meu als Ambachtsvrouw van Soest een eigen bank in de Oude Kerk (Nederlands Hervormde Kerk) en zij had zeggenschap in de benoeming van een predikant, koster-voorzanger-schoolmeester. Deze zeggenschap was het recht van collatie. In kerkelijke zaken moesten de kerk- en armmeesters of diakenen hun rekening overleggen aan de „Heer”, die dan in de regel één van zijn ondergeschikten (een richter) aanwees deze te bekijken. Want al de genoemde handelingen deed de eigenaar van de heerlijkheid niet zelf. Wel liet hij zich dikwijls uitvoerig voorlichten over een door hem in één of andere functie te benoemen persoon. Ook Marijke-Meu liet zich voorlichten in zake de aanstelling van een koster-voorzanger-schoolmeester in de Oude Kerk van Soest in 1714.

Wij Maria Louise, bij der Gratie Gods, geborene Land Gravinne tot Hessen, Furstinne van Oranje, Hesveld en de Nassauen etc: etc: als ook Ambagtsvrouw van Zoest, Birk ende nedereldert, doen te weten, alsoo door 't overlijden van Maas Cornelisse van Altena is comen te vaceren de voorleeser, schoolm^r ende kosters plaats tot Zoest, soo ist, dat wij opt goede rapport, doorden Schout ende die voor: Geregte mitgrs (sic!) den Predicant en kerken raad van Zoest aan ons gedaan van den persoon van Willem de Zoete, den selven wederom hebben gesteld ende gecommiteert gelijk wij doen bij desen, tot voorleeser, schoolmeester en coster op alle sodanige tractement, emolumenten ende voordeelen, als daar toe sijn staande, ende ordoneren denselve goede correspondentie te houden met de Bedienaar des Goddelijken woordts, ende sig in alles te gedragen na de ordening van de kerk ende andere placcaten, dewelke bij haar Hoog Mog: Heeren Staten Generaal ende den Ed: Mog: Heeren Staten 'S Lands van Utrecht op het Schoolhouden als andersints reeds gemaneert, off nog te emaneren, gelastende dien volgens alle ingesetene van onse Ambagts Heerlijkheid van Zoest, de gemelde Willem de Zoete als voorleeser Schoolmeester en coster te houden ende te erkennen, gegeven op ons Hoff tot Diest den 1^e Aug^{ty} 1714, en was getekend M:L: Princesse van Nassauw en Oranje, lager stond ter ord^{ie} van Haar Hoogheijd ende getekend: G:D: Griesse

Marijke-Meu was vrijwel voor iedereen toegankelijk, behalve voor onbekenden, verdachte lieden en „marsdragers” (kooplieden die met een mars op de rug langs de weg gingen). Zij stond er op dat haar onderdanen, wanneer er moeilijkheden waren, bij haar kwamen om overleg te plegen. Dit gebeurde wel altijd in het bijzijn van hofdignitarissen, die haar met raad en daad bijstonden. In die tijd wisten vele Soestenaren bij wie de Prinses in hoog aanzien stond, de weg naar het paleis wel te vinden. Marijke-Meu stond bekend als een vriendelijke vrouw, die voor iedereen een goed woord over had en haar taak als Ambachtsvrouw hoog en serieus opnam.

Opnieuw regentes.

Stadhouder Prins Willem IV, haar zoon, overleed te 's Gravenhage op Huis ten Bosch op 22 oktober 1751. Zijn vrouw, de oudste dochter van Koning George II van Engeland, prinses-royal Anna van Hannover overleed in 1759 en opnieuw droegen de Staten van Friesland het bewind over hun gewest op aan de thans 70-jarige grootmoeder. Waar de belangen van haar kleinzoon Prins Willem V op het spel stonden behartigde zij die.

De zaterdag voor Pasen (1765) werd zij ziek en op 2^e Paasdag kwam zij te overlijden; zij werd 77 jaar oud.

Volgens haar uitdrukkelijke wil werd zij niet, zoals dit in vorstelijke kringen gebruikelijk is, gebalsemd. In een plechtige uitvaart werd zij overgebracht naar de Grote of Jacobijner Kerk te Leeuwarden en aldaar bijgezet.

Soest en de overige dorpen in Eemland waar zij Ambachtsvrouw van was zullen haar zeer zeker hebben gemist.

ARCHIVALIA EN BRONNEN:

Oud-Archief Gemeente Soest No. 18 en 84.

S. KALFF, *Marijke-Meu: Karakters uit den Pruijktijd*. Rotterdam. 1902.

Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. Deel I. Leiden. 1911.

Korte mededelingen

DUIVENTOREN TE WOUDENBERG?

In het tijdschrift „Flehite”, derde jaargang, blz. 58 wordt in de Kroniek het maandblad „Spiegel der Historie” besproken en met name het artikel van A.I.J.M. Schellart over de duiventorens. Hierbij wordt ook genoemd de in dit artikel voorkomende foto van een zeer groot duivenhuis te Woudenberg.

Aangezien dit duivenhuis mij onbekend was heb ik met met de schrijver van het artikel in verbinding gesteld.

Uit het van de heer Schellart ontvangen antwoord blijkt, dat de duiventoren in Hamersveld stond, daarna is gesloopt en opgeslagen en mogelijk reeds herbouwd. De toren stond bij de boerderij Het Princehof.

De fout is ontstaan omdat bij de Rijksdienst voor Monumentenzorg te Zeist een foto aanwezig is, waarop vermeld staat „Duiwentoren te Woudenberg”.

Woudenberg

J. van Lambalgen

Bronnen

VERBOUWING VAN DE UTRECHTSE BUITENPOORT IN 1555.

Al een tweetal malen is in dit tijdschrift (I,4 en III,3) een kort fragment afgedrukt uit het ambtelijk dagboek dat Cornelis Volckens als burgemeester van Amersfoort bijhield in het jaar 1555. Ten gerieve van onze lezers die niet vanaf het prille begin op ons tijdschrift waren geabonneerd volgen hier enige gegevens over de schrijver van het dagboek. Wel wordt daardoor de inleiding extra groot voor het kleine fragment.

Cornelis Volckens hoorde tot de kleine groep mensen onder wie de hoge stadsambten regelmatig wisselden. Al in 1542 was hij lid van de raad, in 1546 opnieuw. Het jaar daarop was hij cameraar, d.i. beheerder van de stadsfinanciën. Schepen, dus lid van het college dat met de rechtspraak was belast, was hij in de jaren 1548, 1550, 1551 en 1554, burgemeester in 1549, 1552 en 1555. Daarna maakte hij geen deel meer uit van het eigenlijke stadsbestuur, wel was hij in 1556, 1557, 1559 en 1562 nog weesmeester.

Persoonlijke gegevens bevat het dagboek niet, het is zuiver ambtelijk, maar toch krijgen we uit wat hij schrijft wel een indruk omtrent zijn persoon. Hij zal wel de Latijnse school hebben gevolgd, gebruikt tenminste af en toe graag een Latijns woord. Hij neemt zijn ambt ernstig op en besteedt er veel tijd en zorg aan, is een beetje wijdlopieg en breedspakig.

In deze tijd had een Amersfoortse burgemeester — er waren er twee, zijn „vennit” (collega) was Jacob van Westrenen — niet meer de macht van vroeger. In 1544 had Karel V n.a.v. de overgave der stad aan Maarten van Rossum in het jaar ervoor een nieuwe regeling van het stadsbestuur afgekondigd, waarbij de schout als vertegenwoordiger van de hoge overheid veel meer macht had gekregen. En die schout, de bekende of misschien beter beruchte Vincent van der Hoeven, was nu niet direct een type met wie iemand als Cornelis Volckens op kon schieten. Ook was bij alle dikwijls slordige en vaak hautaine wijze waarop de schout zijn ambt uitoefende, diens politieke behendigheid veel groter dan die van de wat trouwhartige burgemeester.

Hoe schout Van der Hoeven over de burgemeesters dacht blijkt uit een kattedelletje dat tussen de dagboekbladen lag. De burgemeester heeft gehoord dat de schout met een veroordeelde een schikking heeft getroffen (een "compositie") over de betaling van diens boete buiten de burgemeesters om.

Op ten 17^{en} octobris is Tonis Jeencken in compositie ontfangen voor thien gulden, te betalen d'een helft Kersmis ende d'ander helft Paeschen, burge (borg) Jan Henrics sijn swager, wever. Bij de scholt alleen gestelt, die sijde tegens Tonis Brant: Die burgemeesters en behouwe ick hier nyet bij, ick schijt in de burgemeesters. Antonius retulit (Tonis deelde dit mee).

Het handschrift, 55 foliobladzijden, werd in het archief van De Poth gevonden door D. Huygen, hij maakte er een afschrift van dat in het museum Flehite ligt, een xerox-copie is aanwezig op het stadsarchief. Het brengt ons een groot aantal gegevens, misschien niet zo erg belangrijk, maar toch wel waardevol, omdat over het jaar 1555 de stadsrekeningen ontbreken en de politieboeken alleen de publicaties bevatten.

Het volgende fragment heeft betrekking op de vernieuwing van de Utrechtse buitenpoort. Hiervan bestaat een 17e-eeuwse afbeelding door Jan van Goyen, afgedrukt in Hovy's boek Amersfoort in Prent, p. 35. Waarschijnlijk is dit nog dezelfde poort die in 1555 werd vernieuwd. Het schijnt nl. dat de Utrechtse poort niet heeft gedeeld in de algehele herziening van het stadsverdedigingsstelsel die in de jaren na 1580 plaatsvond onder de dreiging der Spaanse troepen van Parma. Die stond toen aan de IJssel, waardoor direct gevaar voor een aanval op Amersfoort bestond.

Zeker vinden we de poort uit 1555 terug op de plattegrond van Braun en Hogenberg en op het stadsgezicht dat daaronder is afgedrukt. Jammer dat details op deze afbeeldingen niet zichtbaar zijn, evenmin trouwens als op de tekening van Van Goyen. Noch de vliegende adelaar, noch Sint Joris zijn erop terug te vinden.

We vestigen er nog even de aandacht op, dat de metselaar die de opdracht krijgt ook geacht wordt beeldhouwer te zijn. De scherpe scheiding tussen kunstenaar en handwerksman bestond nog niet.

Maar nu Cornelis Volckens. Zijn spelling doet soms vreemd aan, maar een vaste spelling bestond toen nog niet en hij varieert dan ook rustig, vgl. in het volgende korte fragment: backsteen - baxsteen, voirs. - voors., voten - voeten.

Item opten 12^{en} julij hebben Westreenen mijn vennit ende ick aen meester Dirck Petersz, metselaar, bestaet (uitbesteed) die vorste Utrechtse poort te vermaicken. Te weten: eerst af te breecken tot de floyr toe ende noch vorder (verder) dair 't vergaen ende gebroocken is. Ende alsdan nyus (opnieuw) op te metselen mit een borstweryng als dat patroon dairvan geconterfeyt (getekend) is. Mit leverende allen den grauwe steenen lijste als 't ontwerp wuytwijst. Ende noch den lijst voorts over die boge te leggen ende boven die boge opten lijste te doen houden (hakken) vuyt grauwe steen eenen vliegende aern (arend), holdende Sint Joris wapen in sijnen clauwen ende aldair inne metselen. Mitsgaders onder die boge te setten den Sint Joris staende gehouden op 't stadthuys, eerst gerepareert dat aen den Joris gebroocken is. Ende die borstwerynge sal twee backsteen dyck (dik) wesen ende die pijlers anderhalff, ende voor acht voten ende achter seven voeten hooge. Op te leveren binnen der maendt augusto. Wairtoe die stadt hem leveren sal baxsteen ende calck mit het sement dair hij 't gewulft in paveygen (pleisteren) sal. Voer welcken arbeyt ende grauwe gehouden steen als voirs. hij hebben sal in als (alles samen) twee ende dattich gulden Hollands, mits dat hij die voors. poort voorts totte aerden toe sal ofhouden (afbikken), den buyten steen schuyren ende nyuwe voegen leggen sal sonder enich indracht (tekortkoming).

K.

Boekbesprekingen

COR VAN DEN HENGEL. *Bijdragen tot de geschiedenis van Leusden tot 1811*. (Leiden, 1974). 2 bdn., 130 blz. (literatuurlijst, registers, toevoegingen en bijlagen elk afzonderlijk gepagineerd).

In 1963 liet de auteur van dit werk, C.G. van den Hengel, de scriptie voor zijn doctoraal-examen geschiedenis aan de Universiteit te Leiden, handelende over "Leusden, 1605-1794", in stencil vermenigvuldigen. De uitgave was goed verzorgd en vond kennelijk vele lezers. Laatstgenoemde omstandigheid en het feit dat de scriptie niet meer leverbaar was, deden de auteur besluiten tot een nieuwe uitgave, die mede de geschiedenis van het dorp vanaf de oudste tijden tot 1604 en gedurende het tijdvak 1795-1811 omvat. Dit bracht natuurlijk een aanzienlijke uitbreiding van het werk met zich mede, nl. van 31 blz. tot maar liefst 130, waarbij dan nog de bijlagen en toevoegingen komen, die elk afzonderlijk zijn gepagineerd. Het werk is dan ook in twee, doorlopend gepagineerde, banden verschenen. Het overgrote deel van band 1 handelt over de middeleeuwse en 16e-eeuwse geschiedenis van Leusden c.a., hoewel daarin ook archivalische gegevens van later datum zijn verwerkt. Dit gedeelte omvat meer dan 90 bladzijden op een totaal van 130 bladzijden tekst.

Uit het "Woord vooraf" en de daarop volgende Inleiding kan men opmaken dat de auteur eigenlijk niet veel nieuwe archiefbronnen heeft aangeboord, omdat hem hiertoe tijd en gelegenheid ontbraken. De scriptie was hoofdzakelijk gebaseerd op de "Prothocollen van de gerechten Leusden, Leusbroek, Hamersveld, Snorrenhoef en Donkelaar", d.w.z. de nummers 1156 en 1157 van de Rechterlijke archieven in de provincie Utrecht, alsmede nog enige stukken uit de archieven van de kapittels en kloosters, die te Leusden c.a. grondbezit hadden, uit het oud-archief der gemeente Leusden en uit een paar kerkelijke archieven. Vergelijkt men de bronnenlijst der scriptie met die van het nieuwe werk dan blijken er bij te zijn gekomen de gerechtelijke protocollen van Aschat over 1692-1709 en 1750-1783, de gerechtsrol van Stoutenburg over 1659-1773 en een paar andere archieven, waarvan het gebruik niet wordt gespecificeerd. Deze nieuwe archivalia hebben wederom overwegend betrekking op het reeds in de scriptie behandelde tijdvak. Uit de annotatie blijkt dat slechts hier en daar een oorspronkelijk middeleeuws stuk is geraadpleegd. Daarnaast zijn ook enige gedrukte bronuitgaven over dit tijdperk gebruikt.

Vanwaar is dan de stof voor het toegevoegde gedeelte betrokken? Overwegend uit reeds verschenen literatuur, die het leeuwendeel van de verwijzingen uitmaakt. De omvang van de literatuurlijst is dan ook meer dan verdubbeld.

Allereerst is, terecht, veel gebruik gemaakt van de voortreffelijke studie van W.A.G. Perks over het landgoed De Treek c.a., verschenen als bijlage van de Provinciale Almanak voor Utrecht 1965 en ook afzonderlijk als overdruk. Daarnaast wordt veel aangehaald het boek van H. van der Linden, *De Cope* (diss. 1955) en in veel mindere mate W. van Itersons bekende werk over de Historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht (diss. 1932), waarin de markt van de Leusderberg wordt besproken. Maar het meest wordt wel geciteerd het magistrale werk van B.H. Slicher van Bath, *Agrarische geschiedenis van West-Europa (500-1850)*, in 1960 als Aula-boek verschenen. Voorwaar geen slechte gids op dit gebied, maar Leusden vormt nu eenmaal slechts een heel klein stukje van West-Europa! De opzet om de plaatselijke toestanden door middel van dit werk toe te lichten en omgekeerd de aldaar globaal weergegeven ontwikkelingen te toetsen aan plaatselijke gegevens is ten eerste toe te juichen. Maar dan moet men wel met nieuwe (locale) gegevens komen! En dit gebeurt hier slechts in heel beperkte mate, wanneer men de omvang van het verhaal over de Middeleeuwen in aanmerking neemt. Op blz. 3 (bd. 1) geeft de schrijver een opsomming van de archiefbronnen, die in aanmerking komen voor de studie van het oude Leusden, waaronder de reeds vermelde protocollen van de gerechten. Daarnaast worden nog 12 archieven opgesomd, waarvan er slechts vier zijn gebruikt en dan nog vrij incidenteel. Het gevolg is dat de schrijver wel heel aardige dingen weet te vertellen, vooral voor hen, die daarvan nu eenmaal weinig of niets afweten en die anders toch niet naar Slicher van Bath enz. zouden grijpen, maar dat de eigenlijke geschiedenis van Leusden c.a. wel erg in de hypothetische sfeer blijft hangen.

Ter voorkoming van misverstand moet nadrukkelijk worden vastgesteld dat de schrijver veel heeft gelezen over zijn onderwerp en er dan ook veel belangwekkends over weet te vertellen. En wat nog belangrijker is: hij is uitstekend thuis in het agrarisch bedrijf, zoals dit tot voor kort werd uitgeoefend en hij heeft zich omtrent de agrarische geschiedenis goed georiënteerd.

Maar voor de wijze waarop hij zijn kennis heeft gepresenteerd, weet ik maar één kwalificatie: beneden alle kritiek! Nu is het merkwaardig dat de auteur dit in zijn "Woord vooraf" ook toegeeft. Er staat te lezen:

"Nu er na tien jaar nog steeds vraag is naar de scriptie over Leusden 1605-1794, wil ik van de gelegenheid gebruik maken, om de tekst wat te verbeteren en aan te vullen". Had de schrijver dit voornemen nu maar in praktijk gebracht, dan zou er geen vuiltje aan de lucht zijn geweest en wie zou er niet mee hebben ingestemd? Maar, zo vervolgt hij, de scriptie had een louter wetenschappelijk doel en "verder was de tekst haastig en slordig gesteld, ja bijna onleesbaar". Loffelijke zelfkritiek, die ik overigens rijkelijk overdreven vind: de scriptie is geen lichtend voorbeeld van stijl en compositie, maar zij is redelijk leesbaar zowel voor de vakman als voor de ernstige amateur. Het stencilwerk is bovendien onberispelijk verzorgd. Maar goed, alle mensenwerk is onvolmaakt en dus voor verbetering vatbaar. "Hopelijk is deze beter leesbaar", klinkt het hoopvol op blz. 1, maar op de volgende bladzijde wordt deze verwachting de bodem ingeslagen, want, zegt de schr.: "Zo is dit werk van zeer ongelijke kwaliteit geworden, en door de haast is de tekst ook ongenietbaar, en soms ook moeilijk te begrijpen. . . Het is trouwens bijna helemaal in de spreektaal geschreven; dat komt wel, omdat hem (de auteur) bij de beroepsopleiding. . . werd geleerd: Schrijf zoals je spreekt, en nadien heeft hij 25 jaar onderwijs gegeven, waarvan achttien jaar alleen maar geschiedenis, d.w.z. achttien jaar geschiedenis mondeling staan overgeven". De schrijver had dus als gevolg van zijn onderwijstaak geen tijd en gelegenheid voor nadere studie tot uitbreiding van het onderwerp over de Middeleeuwen en de tijd na 1794. Hieruit kan men alleen maar concluderen dat het werk dus niet kon worden gedaan, hoe betreurenswaardig dat ook is. Als de schrijver slechts zeer beperkte tijd tot zijn beschikking had, dan zou hij zich hebben moeten beperken tot een minder ambitieus onderwerp en dit dan goed moeten doen. Nu beroept hij er zich weliswaar op dat de sporen van oude agrarische toestanden te Leusden zienderogen verdwijnen en dat daarom haast moest worden gemaakt met het schriftelijk vastleggen ervan. Inderdaad kan niet worden ontkend dat hij soms aardige persoonlijke herinneringen aan de oude agrarische samenleving naar voren brengt. Maar deze kan men toch heel goed schriftelijk vastleggen, zonder voorhands tot publicatie over te gaan en ook kunnen zij in bescheidener context openbaar worden gemaakt. Wat voor vertrouwen verdient een verhaal dat bestaat uit willekeurig neergekwakte invallen tussen een hele massa onvoldoende verwerkte boekenwijsheid? Als de schrijver zich dan ook nog beroept op het nut voor de "wereldoriëntatie" van jongeren, dan vraagt men zich af hoe een "ongeniebare", "soms onleesbare" tekst ertoe kan bijdragen, de belangstelling van de jeugd te wekken en levendig te houden?

Het is een raadsel hoe men deze presentatie van de stof didactisch verantwoord zou kunnen achten. Zij vormt een jammerlijk slecht voorbeeld voor onze jeugd, die toch al zozeer wordt geconfronteerd met mondelinge en schriftelijke taalschotering, warhoofdige vertogen, onverteerbare informatie enz.

Het stencilwerk is "van zeer ongelijke kwaliteit", d.w.z. voor een deel onvoorstelbaar slordig. Ook dit wordt door de auteur in zijn "Woord vooraf" aangekondigd (blz. 2 onderaan). Het lijkt wel alsof de "zelfkritiek-vooraf" voor de auteur een rechtvaardiging van de publicatie vormt, terwijl zij in feite een vernietigend oordeel over eigen werk inhoudt.

Het is geen opwekkend stukje geworden. Iedere publicatie van in de archieven verborgen gegevens over regionale geschiedenis is natuurlijk uitermate welkom en een auteur moet de zaak wel heel erg verprutsen, wil in dit tijdschrift het uiteindelijk oordeel in negatieve zin uitvallen. Ondanks het vele werk van de auteur, ondanks talrijke interessante en leerzame gegevens, ondanks de bewondering, die men voor ieder moet opbrengen, die naast een drukke werkkring tijd vindt voor wetenschappelijke studie, kan van deze publicatie niet worden gezegd dat zij een aanwinst vormt voor onze historische streekliteratuur.

C.A. VAN KALVEEN. *Het bestuur van bisschop en Staten in het Nedersticht, Oversticht en Drenthe, 1483-1520*. Z.pl., 1974. XXXII + 540 blz. Proefschrift Utrecht.

Dit omvangrijke werk van een auteur, die reeds verscheidene studies en bronuitgaven over de geschiedenis van het Sticht en oost-Nederland op zijn naam heeft staan en die zich ook verdientelijk heeft gemaakt voor de kennis van Amersfoorts verleden (onderwijs, 19e eeuw; O.-L.-Vrouwetoren; Sacramentsverering, 14e eeuw; Patriottentijd; stadsbestuur, 18e eeuw; demografie van Eemland ca. 1500 enz.; helaas slechts voor een deel in druk verschenen), heeft een zeer belangrijk en beslissend tijdperk van het Stichtse geschiedenis tot onderwerp. Hoewel oostelijk Utrecht hierbij relatief weinig aandacht krijgt, kan het wel niet anders of dit boek zal ook veel bevatten dat voor deze streek van belang is. Het is de tijd van geleidelijke voorbereiding van de liquidatie van

het geestelijke territorium, dat eenmaal het brandpunt van de Noordnederlandse geschiedenis vormde. In 1528 zal de laatste "prins-bisschop" zijn wereldlijk gezag overdragen aan Karel V, Duits keizer, koning van Spanje en heer van bijna alle Nederlandse gewesten (een vijftiental jaren later van al deze gewesten). Het scheelde niet veel of het aloude Nedersticht was een stuk van Holland geworden, maar na de Opstand handhaafde Utrecht zich als afzonderlijk souverain gewest en later ook als provincie van het Koninkrijk der Nederlanden. Ook Overijssel bleef als provincie voortbestaan en Drenthe werd als "landschap" een bondgenoot van de Republiek en later eveneens provincie. De bisschoppen, die gedurende het tijdvak 1483-1520 het land bestuurden, trachten weliswaar als zelfstandige landsheren tegenover de overmachtige Oostenrijkers (Habsburgers) stand te houden, maar zij waren voortdurend op de steun van deze vraatzuchtige buurman aangewezen, tegenover hertog Karel van Gelre, maar ook tegenover hun eigen onderdanen. Bisschop David van Bourgondië had reeds gedurende de burgeroorlog van 1481-1483, waarin de steden Utrecht en Amersfoort zich tegen hem keerden en een vreemde landsheer binnenhaalden, heel duidelijk ervaren, aan wie hij het behoud van zijn bisschopszetel had te danken. De schulden, waarin het land in de daarop volgende jaren bijna verdrong, vormen een belangrijk onderdeel van Kalveens grondige studie. Door dit boek krijgt men aanschouwelijk de interne zwakte van de Stichtse landen voor ogen gevoerd. Het boek vormt geen integrale geschiedschrijving van de regeringsjaren van de achtereenvolgende bisschoppen David van Bourgondië (1455-1496), Frederik van Baden (1496-1517) en Filips van Bourgondië (1517-1524), want het begint op een laat tijdstip van Davids bewind en eindigt midden in dat van diens half-broeder. De hoofdstukken zijn gegroepeerd om bepaalde thema's en sluiten niet geheel chronologisch op elkaar aan. Maar het werk omvat vrijwel de gehele politieke geschiedenis van het Sticht in het behandelde tijdperk, zowel de binnen- als de buitenlandse. Er is over deze onderwerpen wel een en ander gepubliceerd en zij zijn ook in overzichten opgenomen, maar het tijdperk behoort, ondanks de lijn, die men erin kan vinden en waarop wij hierboven wezen, tot de ingewikkeldste van onze vaderlandse geschiedenis. De bisschoppen hadden niet alleen met de Habsburgers en de Gelderse hertog, maar ook met allerlei kleinere potentaten te doen, die aan het Stichtse territorium knabbelde. Het kostte soms een ongelooflijke moeite, van de Stichtse onderdanen geld los te krijgen voor de beveiliging van het land. Kalveens boek vormt de gids bij uitstek door deze doolhof. Het is onmogelijk, hier de veelzijdigheid van het onderzoek tot haar recht te laten komen, daarvoor moet men er zich zelf in verdiepen. Het werk is zeer gedetailleerd en dat maakt het natuurlijk niet overzichtelijker, maar zonder de aandacht voor details is het eenvoudig onmogelijk, enig inzicht te krijgen in de achtergronden en samenhangen van de zo chaotische gebeurtenissen van die tijd. Getroost men zich de moeite, dan krijgt men een uniek beeld van de werking van het staatsapparaat in het Sticht van omstreeks 1500. De "Algemene slotbeschouwing" en de "Samenvatting" (blz. 398-417) kunnen hierbij een steun vormen. Ook de Inleiding geeft in kort bestek een schema van de opzet van het boek.

Maar velen, in het bijzonder de streekhistorici, zullen juist belangstelling hebben voor speciale onderwerpen en hiervoor zullen zij meestal geen vergeefs beroep op dit werk doen. Het bevat trouwens ook een stimulans voor verder onderzoek naar onderwerpen, waarop de aandacht wordt gevestigd. Want bij het enorme en jarenlange archiefonderzoek, dat de schrijver heeft verricht op het Algemeen Rijksarchief en de Rijksarchieven en gemeentearchieven in Utrecht, Groningen, Drenthe en Overijssel zijn talrijke gegevens aan het licht gekomen, die tot dusver niet of gebrekkig bekend waren. De Index biedt een voortreffelijke toegang tot de bijzondere onderwerpen, zowel geografisch als thematisch.

Een tweetal opmerkingen over onderwerpen, van belang voor onze streek. Op blz. 26 en volgende behandelt de schrijver de Staten van het Nedersticht, hun oorsprong, functionering en samenstelling. Hij meent dat het Derde Lid, het stedelijk element, officieel uitsluitend door de stad Utrecht werd gevormd en dat de andere steden, Amersfoort, Rhenen, Wijk bij Duurstede en Montfoort, alleen bij gewichtige zaken als oorlog of vrede, vooral heffing van belastingen e.d. werden geconvoceerd. Ook haalt hij een stuk aan, waarin deze omschrijving van de Staten voorkomt (noot 3 van hoofdstuk II). Maar daartegenover staat weer een stuk uit 1482, afgedrukt in het werk van Antonius Matthaeus, *Rerum Amorfartiarum scriptores duo inediti etc.*, *Dedicatio*, waarin uitdrukkelijk Utrecht en Amersfoort samen als het Derde Lid worden genoemd. Wij kunnen dit ingewikkelde vraagstuk hier niet verder uitdiepen, maar vragen ons slechts af of een precieze omschrijving van de samenstelling van deze en soortgelijke lichamen uit die tijd niet te "modern" is gedacht? Eerst onder Karel V ontstaat er een streven van het centrale bewind, het recht op vertegenwoordiging duidelijker te omgrenzen. Een tweede punt betreft de vermelding op de lijst van gedrukte bronnen (blz. XXI) van de uitgave door F. Boerwinkel van de kroniek van St.-Aagtenconvent te Amersfoort. Voor wetenschappelijke doeleinden moet uitsluitend de

uitgave van deze kroniek en die van St.-Agneten door J.H.P. Kemperink in het Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht 1956 worden gebruikt. De reden hiervan blijkt uit Kemperinks inleiding aldaar.

Hoewel vooral de stad Utrecht en het westen van Nedersticht (men denke aan de slepende IJsselsteinse kwestie) veel aandacht krijgen en een groot deel van het boek is gewijd aan de Overstichtse problemen, waarvan een indrukwekkende uiteenzetting wordt gegeven (vooral belangrijk zijn de uiteenzettingen over rol en positie van Deventer, Kampen en Zwolle), is de verschijning van dit standaardwerk toch ook voor onze streek een belangrijke gebeurtenis.

H.L.PH. LEEUWENBERG en L. VAN TONGERLOO (red.). *Van standen tot Staten; 600 jaar Staten van Utrecht, 1375-1975*. Utrecht, 1975. 264 blz., afbn. Stichtse historische reeks, 1.

De meeste instellingen ontwikkelen zich geleidelijk en dit maakt het soms moeilijk, hun tijd van ontstaan precies vast te stellen. De Stichtse Landbrief van bisschop Arnold van Hoorne, uitgevaardigd in 1375, wordt echter vrij algemeen als het beginpunt van de Utrechtse Statenvergadering gezien, al treedt de naam pas later naar voren. In het jaar 1975 wordt dan ook door het provinciale bestuur het 600-jarig jubileum van de Staten van Utrecht gevierd. Ter gelegenheid daarvan kwam dit fraaie gedenkboek uit, dat tevens is opgezet als het eerste deel van een regelmatig verschijnende reeks studies over onderwerpen uit de Utrechtse geschiedenis. Er heeft een keur van bij uitstek deskundigen aan meegewerkt. Na de tekst van de Landbrief met vertaling in modern Nederlands volgt een artikel over de wordingsgeschiedenis van dit verdrag tussen de bisschop en zijn onderdanen en de toepassing ervan door Dr. C.A. RUTGERS. Prof. Dr. W. JAPPE ALBERTS beschouwt de Landbrief in het licht van de interregionale ontwikkeling en constateert in aangrenzende territoria, zowel in het huidige Nederland als in het huidige Duitsland, analoge ontwikkelingen. Dr. J. DEN TEX behandelt de Staten in Oldenbarnevelds tijd, Prof. Dr. D.J. ROORDA in die van stadhouder Willem III en het "Regeringsreglement" van 1674. Het historische gedeelte van het boek wordt afgesloten door een grote bijdrage van Drs. M. VAN DER BIJL over een curieus onderwerp: Utrechts tegenstand tegen de oorlogspolitiek tijdens de Spaanse Successieoorlog en de rol van de heer van Welland van 1672 tot 1708. "Capita selecta" dus, geen doorlopende Statengeschiedenis, maar wel komen voortdurend de kernproblemen van deze instelling ter sprake. De laatste bijdrage van Mr. J. SCHUTTEVÄER is meer actueel en beschrijvend, hoewel ook hier historische terugblikken worden gegeven. Men krijgt een goed beeld van taak, functie en functionering van de moderne Provinciale Staten, geschreven door iemand, die er jarenlang deel van uitmaakte. De indices van persoonsnamen en vooral plaatsnamen stellen onze lezers in staat, uit te zoeken waar oostelijk Utrecht ter sprake komt.

J.H.

Kroniek

WIM HARZING. *Het kerkplein van Rijsenburg*. Maandblad Oud-Utrecht 48 (1975), no. 6, blz. 44-45.

In dit artikel blijft de bejaarde beeldhouwer en lokale historicus hameren op de noodzakelijkheid van restauratie van dit unieke dorpsplein, dat door ernstig verval wordt bedreigd. De schrijver wijst erop dat zo'n vrijwel onaangestast geheel van vroeg-negentiende-eeuwse architectuur in ons land nauwelijks meer te vinden is.

Rijksweg 28. Heemschut 52 (1975), no. 3, blz. 59.

In dit extra-nummer Monumentenjaar 1975 wordt onder de rubriek "Heemschut in actie" melding gemaakt van de steun, verleend door deze vereniging aan de actie van de Stichting Stichtse Milieufederatie tot verhindering van de aanleg van genoemde rijksweg tussen De Bilt en Leusden, die een ernstige aantasting betekent van de landgoederen Oostbroek en Vollenhove, alsmede van het schilderachtige Oud-Leusden.

Het Nieuws van Toen; uitgave: Provinciaal Comité Utrecht Monumentenjaar 1975, jrg. 1 (1975), no. 1.

Het is een niet geheel nieuw idee om een "courant" samen te stellen met berichten over actualiteiten uit vroeger tijd, gegoten in de vorm van moderne dagbladberichten. Meestal beperkt dit zich dan tot de gebeurtenissen van een bepaald vroeger tijdstip van werkelijk of vermeend historisch belang. Dit blad bevat echter gebeurtenissen uit zeer verschillende tijden in een bonte mengeling door elkaar, maar alle betrekking hebbende op de provincie Utrecht. Men moet ervan houden, maar sommige berichten zijn wel aardig weergegeven. In ieder geval komt onze "gouw" ook goed aan haar trekken, staan er vele wetenswaardigheden in en veel mooie plaatjes.

P. VAN DER ESCH. *Geschiedenis van het staatstoezicht op krankzinnigen*. Leidschendam, Ministerie van volksgezondheid en milieuhygiëne, (1975). 2 dln.

In deel II, blz. 9, van dit fraai uitgevoerde werk wordt ook de krankzinnigenzorg te Amersfoort gedurende de 19e eeuw kort geschetst (Bloemendaal!).

PATTY JANSEN. *De molens van Amersfoort*; met medew. van J.D.H. VAN DER NEUT. De Stad Amersfoort; nieuwsblad voor de gemeente Amersfoort, jrg. 1 (1975), no. 36 (6 juni), blz. 15,

bevat een zeer interessant en leerzaam overzicht met mooie illustraties van de molens, die eertijds te Amersfoort en omgeving hebben gestaan en waarvan thans niet veel meer over is. De medewerking van onze molenskundige bij uitstek waarborgt de kwaliteit van het gebodene. Het nummer van het blad, waarin dit artikel voorkomt, is per abuis genummerd 35 in plaats van 36.

Binnenstad Amersfoort. Heemschut 52 (1975), no. 5, blz. 100-101.

De rubriek "Heemschut in actie" bevat een bericht over stappen, door de Bond ondernomen bij de Amersfoortse Gemeenteraad, ter voorkoming van de uitvoering der plannen voor een verbindingsweg dwars door de binnenstad vanaf de Molenstraat via de Nieuwstraat en de Herenstraat, en een brug of tunnel bij de Koppelpoort.

F.E. RÖNTGEN. *Amersfoort, een beeldverhaal vol plannen voor vernieuwing van de stad*. Polytechnisch Tijdschrift; orgaan van de Nederlandse ingenieursvereniging NIRIA 30 (1975), no. 3, blz. 69-76.

Dit artikel handelt over de Nota Binnenstad 1969 van het gemeentebestuur van Amersfoort, alsmede de daarop gevolgde zgn. "Groene Nota", en de reacties hierop, in het bijzonder het alternatieve plan van het architectenbureau Van der Grinten, Heijdenrijk en Machne, het zgn. "Elleboogbetoo". Van dit laatste project wordt een goed beknopt overzicht geboden, alsmede een vergelijking met de gemeentelijke plannen, toegelicht met vele kaartjes. Zeer instructief voor degenen, die geen gelegenheid hebben zich te verdiepen in de oorspronkelijke bescheiden.

A. VAN HULZEN. *Zeshonderd jaar Staten van Utrecht*; uitgegeven in 1975 door het provinciaal bestuur ter gelegenheid van de herdenking van het feit dat op 17 mei 1375 de Staten van Utrecht voor het eerst bijeenkwamen,

is een vouwblad, dat een mooi met prenten en kaarten geïllustreerd overzicht geeft van de Stichtse geschiedenis, waarbij ook Amersfoort en het oostelijk deel der provincie in woord en beeld ter sprake komen.

JAN GRIMBERGEN, BERT VAN DE HOEF en VINCENT VAN LAAR. *Een veldbiologische verkenning van het landgoed Schothorst bij Hoogland (gem. Amersfoort)*. Te Velde; een archief voor veldbiologische gegevens in de Gelderse Vallei en het Eemland; uitgave van de Veldbiologische Werkgroep Gelderse Vallei en Eemland, 1975, no. 5, blz. 13-36.

Na een beknopte maar degelijke inleiding over topografie en geschiedenis volgen geologische en veldbiologische beschouwingen over het goed Schothorst onder Hoogland, waar tot dusver het Instituut voor moderne veevoeding "De Schothorst" was gevestigd, doch dat binnenkort tot het stedelijke gebied van Amersfoort zal gaan behoren. Het grootste deel van dit verslag, dat speciaal met het oog op behoud van het fraaie natuurgebied is samengesteld, wordt ingenomen door een gedetailleerde beschrijving van de rijke flora en fauna aldaar. Een samenvatting en literatuurlijstje sluiten het artikel af.

Eng te Soest. Heemschut 52 (1975), no. 8, blz. 168.

Heemschut maakt ernstig bezwaar tegen de plannen van het gemeentebestuur van Soest tot verdere bebouwing van de Soester Eng, zowel uit landschappelijk als planologisch gezichtspunt.

L.V.T. (LOUISE VAN TONGERLOO). *Historische vereniging in Baarn*. Maandblad Oud-Utrecht 48 (1975), no. 8, blz. 63-64.

Na mislukte pogingen tot stichting van een oudheidkamer is te Baarn in 1975 een historische vereniging van de grond gekomen, de historische kring "Baerne", die zich toelegt op plaatselijke geschiedenis en archeologie. Zij wil tevens de collectie van de oudheidkamer onder haar hoede nemen. Ook zoekt zij contact met andere regionale historische verenigingen.

H. VAN 'T SANT. *Stoomlucifersfabriek "De Eem", 1883-1887*. Vonkvrij; driemaandelijks tijdschrift van de studie- en documentatiegroep Lucifersetiketten van de Ned. Ver. "De Verzamelaar", nr. 23 (juli/aug./sept. 1975), blz. 49-51.

In de jaren 1883-1887 is te Amersfoort, aan de Kleine Koppel, aan de rivier de Eem, gevestigd geweest de stoomlucifersfabriek "De Eem", onder de firmaam Beuker en Van der Valk. Hoewel zij aanvankelijk enige bloei vertoonde (er werkten in 1883 en 1884 80 à 90 mensen en dagelijks werden er 40.000 à 50.000 doosjes vervaardigd), deed spoedig de algemene economische malaise van die jaren zich gevoelen. Nadat in 1887 nog een fusie was aangegaan met andere fabrieken in Nederland, werd de productie op het einde van dat jaar gestaakt. In het gebouw van de opgeheven fabriek werd een verfstoffenfabriek gevestigd, die in de jaren '90 aanleiding gaf tot klachten over vervuiling van het Eem-water (zie ons blad VII, no. 2, blz. 36-37). Een aantal lucifersetiketten van de fabriek zijn in dit nummer van "Vonkvrij" en in no. 17, blz. 3 en 4, afgebeeld.

(J. GILTAY). *Monumenten van Nederland; tekeningen en prenten uit het bezit van het Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam; (catalogus tentoonstelling) 6 september - 30 november 1975*. Rotterdam, 1975.

In deze fraai geïllustreerde catalogus worden vermeld onder no. 6 en 7/8 afbeeldingen van Amersfoort, onder no. 40 van Leersum, onder no. 57 en 58 van Rhenen en onder no. 74 van Werkhoven (kasteel Beverweerd), alle, behalve no. 6, tevens afgebeeld. Van Amersfoort zien wij een mooie pentekening door Jordanus Hoorn van het huis van Benjamin Cohen aan de Zuidsingel (thans Moederhuis van de O.-Lievevrouwvestichting, het "huis met de blauwe ruiten"), zowel aan de vóór- als aan de achterzijde (1784). Op laatstgenoemde tekening is tevens Benjamin Cohen zelf afgebeeld. Jordanus Hoorn heeft dit huis met de omgeving in die tijd nog een paar maal afgebeeld, zoals blijkt uit tekeningen, aanwezig op Museum Flehite te Amersfoort.

De Flehitaan; tijdschrift van het museum Flehite, 29 september 1975; speciale uitgave ter gelegenheid van het in gebruik nemen van het gerestaureerde gebouw Breestraat 76. Amersfoort, 1975. 18 blz. Hierin o.a.:

C. VAN DEN BRABER. *Breestraat 76, een gerestaureerd muurhuis* (blz. 4-9).

M.G. BAKKER. *"Enig achterstallig onderhoud"* (blz. 10-13).

Dit nummer is het eerste van een reeks, die de Oudheidkundige Vereniging Flehite te Amersfoort wil laten verschijnen. Zoals de titel aanduidt: een tweevoudig begin! Het belangrijkste is natuurlijk de ingebruikneming van het gerestaureerde gebouw naast het museum, waardoor de expositie- en opbergingsmogelijkheden aanzienlijk worden verruimd, en bovendien de gelegenheid tot activiteiten der leden. Dit nummer geeft, na een inleidend woord van A.F.H. Buining, oud-burgemeester van Leusden en voorzitter van de vereniging, die zoveel heeft bijgedragen tot de hernieuwde bloei van vereniging en museum, twee zeer deskundige en leerzame artikelen, resp. over de oude toestanden en geschiedenis van het pand, door C. van den Braber, chef Restauraties van Gemeentewerken Amersfoort, en over de restauratie-arbeid, door M.G. Bakker van het Architectenbureau Van Geel b.v., dat de restauratie uitvoerde. Mogen zowel het gebruik van het nieuwe pand als de uitgave van de nieuwe periodiek een groot succes blijken te zijn!

J.H.

G.W. *De Kerkebuurt van Soest; restaureren als hobby*. Heemschut 52 (1975), no. 10, blz. 199-201. Dit artikel bevat een boeiende schets van de restauratie van de oude kern van Soest, thans beschermd dorpsgezicht. Het begon met de restauratie van de kerk zelf, daarna volgde, op initiatief van A.C. van Ee, vrijwel als eenmansonderneming, die van de onmiddellijke omgeving en het werk werd afgesloten met het herstel van de oude herberg "De Drie Ringen", waar thans een "galerie" voor kunstexposities is gevestigd.

Boerderij te Zeist. Heemschut 52 (1975), no. 10, blz. 212.

Handelt over de sloot van de boerderij Koppelweg 55 ten behoeve van de woningbouw.

L.V.T. (LOUISE VAN TONGERLOO). *Herrnhutters*. Dez., *De Oude Kerk te Zeist*. Maandblad Oud-Utrecht 48 (1975), no. 9, blz. 70, 71.

Over twee nieuwe uitgaven betreffende de genoemde onderwerpen, resp. de bundel *Unitas Fratrum*, verkrijgbaar bij het Rijksarchief te Utrecht, en het tweede deel van *De Oude Kerk te Zeist*, door H.J. van Eekeren en P. Kuijper.

G.J.R. *Het Kerkplein van Rijsenburg*. Maandblad Oud-Utrecht 48 (1975), no. 9, blz. 71.

Gaat over de restauratie van het beschermde dorpsgezicht van het zeer bedreigde Kerkplein, waarvoor nu een bestemmingsplan is vastgesteld.

M.J. VAN DER ZWAAG. *Portret van de portrettist Martin Brink*. De Schakel; orgaan van de personeelsvereniging Wph Amersfoort (Hoofdwerkplaats NS) 19 (1975), no. 6 (Kerstnummer), blz. 6-7.

Over leven en werk van genoemde Amersfoortse schilder en tekenaar.

(M.J. VAN DER ZWAAG). *Van de Wagenwerkplaats te Amersfoort 1913; verbandlokaal, ingericht voor de verzorging van "verwonde" en "ongestelde personen"*. De Schakel 19 (1975), no. 6, blz. 14.

Wagenwerkplaats, thans Hoofdwerkplaats van de Ned. Spoorwegen te Amersfoort. Genoemde "verbandlokaal" is de voorloper van het huidige Medische Centrum.

T. PLUIM. *Uit de geschiedenis van Baarn*. Baarn-Soest, Boekhandel Van de Ven, 1975. 292 blz., afbn.

De onderwijzer Pluim was in de eerste dertig jaar van onze eeuw te Baarn de kenner bij uitstek van de geschiedenis van het dorp. Hij publiceerde veel artikelen in plaatselijke en regionale bladen over dit onderwerp.

Allerlei aspecten van het verleden kwamen hierbij ter sprake. Na zijn pensionering vatte hij de vruchten van jarenlang archiefonderzoek samen in een boekwerk, dat hij weliswaar voltooide, maar waarvan hij de verschijning in 1932 niet meer mocht beleven. Zoals zovele oude werken op het gebied van lokale en regionale geschiedenis is dit werk thans opnieuw uitgegeven en wel in de vorm van een uitstekende, prettig leesbare herdruk (geen fotomechanische reproductie), fraai ingebonden en met reproducties van oude prenten en negentiende-eeuwse foto's verlucht. Het boek is samengesteld uit afgeronde schetsen, ieder een bepaald onderwerp behandelend en tezamen een geschiedenis van het dorp vanaf de tijden der oudste archeologische en schriftelijke gegevens tot het begin van de 20e eeuw vormend. Achterin bevindt zich een zakenregister en een register van familie- en persoonsnamen.

Dit werk vormt een rijke bron van informatie over het verleden van Baarn en omgeving en was zeker een herdruk waard.

L. BLOK. *Verkiezingen in Utrecht, 1825-1848; stands- en trapsgewijs*. Jaarboek Oud-Utrecht. 1975, blz. 19-27.

De toestand in de eerste helft van de vorige eeuw met betrekking tot het kiesstelsel en de samenstelling der vertegenwoordigende lichamen was ongetwijfeld eenvoudig en overzichtelijk vergeleken met de staatsinrichting der Republiek. Toch heeft men er vaak moeite mee, omdat wij het bezien vanuit het gezichtspunt van ons veel logischer en meer egalitaire stelsel.

Het heldere overzicht, dat dit artikel biedt van de toestand in Utrecht vóór 1848 is dan ook uitermate welkom. Gegevens omtrent het oosten der provincie, o.a. Amersfoort en Rhenen, treft men verspreid in deze bijdrage aan.

C.L. TEMMINCK GROLL. *Een introductie voor de restauratie*. Jaarboek Oud-Utrecht. 1975, blz. 28-43.

Dit artikel is de tekst van de inaugurale rede, die de auteur in 1973 hield bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in het architectonisch ontwerpen (restauratie) aan de Technische Hogeschool te Delft. In dit zeer belangrijke betoog, wegens de vrij late publicatie voorzien van aanvullende noten, worden ook enige voorbeelden uit oost-Utrecht aangehaald (Amerongen, Amersfoort, Doorn, Zeist).

E. HEUPERS. *Hoe oud is het Grote Gild van Soest*. Jaarboek Oud-Utrecht. 1975, blz. 206-219. In deze bijdrage komt de schrijver nog eens terug op een onderwerp, waarover hij in het verleden reeds enige malen publiceerde (o.a. in dit blad V, no. 1), het St. Aegten Schutters- of Groot Gaesbeeker Gilde te Soest. Dit gilde wordt in de 15e eeuw reeds herhaalde malen vermeld, maar de oorsprong verliest zich in het duister der eeuwen. Ook nu kan Heupers geen zekere oplossing van dit vraagstuk geven, maar wel wijst hij op een aantal kenmerken en eigenaardigheden, die aan een hoge ouderdom doen denken.

A. JOHANNA MARIS. *Maarten Maartenshuis en Zuylestein*. Maandblad Oud-Utrecht 48 (1975), no. 11, blz. 86.

In het Cultureel Supplement van NRC-Handelsblad d.d. 12 september 1975 schreef Hans Redeker een artikel over J.W. van der Poorten Schwartz, die onder de naam Maarten Maartens in zijn eigen tijd veel roem oogste met zijn in het Engels geschreven romans over Nederlandse onderwerpen. Deze ten onrechte thans vrijwel vergeten schrijver is voor onze streek van belang omdat hij tussen Doorn en Maarn een groot landhuis liet bouwen, dat hij "Zonheuvel" noemde, thans bekend als het "Maarten Maartenshuis". De vroegere hoofdchartermeester op de Rijksarchieven in Utrecht en Gelderland, dr. A. Johanna Maris, als geen ander vertrouwd met de geschiedenis van het Utrechtse platteland en zijn kastelen, voegt hieraan enige interessante bijzonderheden toe over Maartens' relaties tot het kasteel Zuylestein bij Leersum en de oorsprong van de naam "Zonheuvel".

J.D.M. BARDET. *Kastelenboek provincie Utrecht*. Bussum, De Haan, 1975. 385 blz., afbn. Van dit algemeen bekende en populaire werk, waarvan de 4e druk in 1966 verscheen, is thans de 5e druk verschenen.

J.H.

DE MOOR

Wijnen en Gedestilleerd - Langestraat 8 - Amersfoort
Tel. 16852

DE ZAAK VAN SMAAK SINDS 1881

VOOR LITTERATUUR

DE ALGEMENE BOEKHANDEL

Leusderweg 184, Amersfoort, Tel. 14935

bespreek uw wensen
en problemen
met de

STICHTING AMERSFOORTSE
KREDIETBANK

Aanvraagformulier wordt op verzoek per kerende post toegezonden
Telefonische afspraak is mogelijk

EEMSTRAAT 58 - AMERSFOORT

TELEFOON (03490) 1 65 27 EN 1 74 00

BOEKHANDEL VAN GASTEL

LANGESTRAAT 86
AMERSFOORT

●
TELEFOON (03490) 15963 - GIRO 65030

**G
A
S**

de ideale brandstof

ook voor bijverwarming

Met dit laatste nummer van jaargang VII zijn we gelukkig nog niet veel over tijd, al is het ondertussen 1976 geworden. Dit biedt ons de gelegenheid onze lezers en adverteerders nog een voorspoedig jaar toe te wensen.

Wilt U er aan meewerken dat 1976 ook voor ons tijdschrift een voorspoedig jaar wordt? Helpt U ons dan met het opgeven van nieuwe abonnees.

En zou U het abonnementsgeld over jaargang VII nog niet hebben voldaan, wilt U dan f 13,— overmaken op giro 43 76 83 t.n.v. Administrator Flehite te Garderen? En dan gaat het in één moeite door als U meteen het abonnementsgeld voor jaargang VIII betaalt!

Sfeervol eten in

BISTRO SAINT-MICHEL

Lavendelstraat 7, Amersfoort, tel. 03490-33714

Geopend vanaf 2 uur 's middags

De Heren- en Damesmode van **MORGEN**

MODECENTRUM

VANDAAG bij

van der Kam

AMERSFOORT